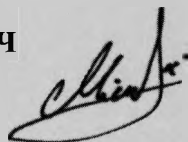

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

МІЩЕНКО ЕРІК ЕРВАНДОВИЧ

УДК 343.234.5

ДІЙОВЕ КАЯТТЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

12.00.08 «Кримінальне право та криминологія;
кримінально-виконавче право»

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук**

Харків-2024

Дисертація є рукописом

Робота виконана на кафедрі кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, професор
Тютюгін Володимир Ілліч,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, професор кафедри кримінального права, заслужений юрист України.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Харченко Вадим Борисович,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, професор кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету;

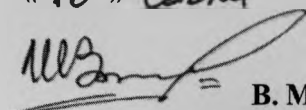
кандидат юридичних наук, старший дослідник
Шрамко Сабріє Сейтжелієвна,
Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, старший науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень.

Захист відбудеться «*19*» *лютого* 2025 р. о *10* годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.04 в Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Григорія Сковороди, 77.

Із дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Григорія Сковороди, 84-а.

Автореферат розіслано «*16*» *січня* 2025 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

В. М. Шевчук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Одним із напрямків розвитку кримінального законодавства України у сучасних умовах є його гуманізація. Задля її забезпечення все більшої актуальності набувають і такі норми та правові інститути, які заохочують особу, що вчинила кримінальне, до позитивної посткримінальної поведінки.

У сучасній правовій літературі усталеним є погляд, що застосування державного примусу є не тільки найбільш суворим, а й вимушеним заходом щодо особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Якщо особа, яка порушила закон, не тільки усвідомлює небезпечність та неправомірність вчиненого нею діяння, а і піддає осуду власний вчинок та докласти зусиль щодо недопущення чи усунення або зменшення (мінімізації) суспільно небезпечної шкоди, то держава зобов'язана адекватно відреагувати на такі дії, зокрема шляхом використання заходів, що заохочують особу до такої позитивної посткримінальної поведінки. До таких заходів належать і закріпленні у кримінальному законодавстві України положення, які визначають правові наслідки (значення) дійового каяття. Таке каяття може свідчити про зміни у морально-ціннісній орієнтації особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, зниження ступеню або повну втрату нею суспільної небезпечності. У зв'язку з цим держава повинна мати у своєму арсеналі різноманітні кримінально-правові заходи, які можуть забезпечити максимально ефективно реагування на такі зміни у свідомості та поведінці особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Традиційно у кримінально-правовій літературі дійове каяття розглядається як підстава для звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 45 КК України (далі – КК) або як обставина, що пом'якшує покарання (п.п. 1–2-1 ч. 1 ст. 66 КК). Втім, уявляється, що соціальне-правове значення дійового каяття є набагато ширшим. Саме тому наявність розвинутого державного механізму стимулювання до його здійснення здатне не тільки позитивно впливати на свідомість осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, а й сприяти: а) відновленню порушеного права; б) покращенню результативності розкриття кримінальне

правопорушень, в) підвищенню ефективності попередження злочинності, г) належній протидії організованій злочинності тощо.

Питання дійового каяття досліджували у своїх працях Ю. В. Баулін, О. Ф. Бантишев, А. В. Боровик, В. М. Бурдін, А.О. Булейко, А. А. Вознюк, М. Є. Григор'єва, О. О. Дудоров, О.О. Житний, О. С. Козак, Л. П. Краснопольська, В. М. Куц, Ж. В. Мандриченко, В. О. Меркулова, О. В. Наден, В. В. Олійниченко, Б. В. Романюк, М. І. Хавронюк, П. В. Хряпінський, А. М. Яценко та інші дослідники. Але у цих працях дійове каяття, у першу чергу, розглядалось крізь призму його значення для звільнення від кримінальної відповідальності. У роботах Т. І. Нікіфорової, В. В. Полтавець, Є. Ю. Самойленка та інших вчених дійове каяття аналізувалось як обставина, що пом'якшує покарання. Утім, попри чисельні теоретичні здобутки, комплексні дослідження сутності та значення дійового каяття, причин і механізмів його виникнення та форм прояву, особливостей кримінально-правової оцінки цієї юридично значущої поведінки наразі відсутні.

Що ж стосується правозастосовного аспекту, то, незважаючи на законодавче закріплення правових наслідків дійового каяття, на практиці спостерігається обережне ставлення до нього. Такий стан правозастосування пояснюється, не в останню чергу, і відсутністю чітких та єдиних науково обґрунтованих рекомендацій. Внаслідок цього практика відчуває певні труднощі у встановленні ознак дійового каяття в поведінці особи та наданні йому відповідної кримінально-правової оцінки. У свою чергу, це призводить до того, що навіть наявний законодавчий потенціал не повною мірою використовується у практичній діяльності.

Про актуальність комплексного дослідження дійового каяття та його правових наслідків свідчить і динаміка чинного кримінального законодавства. Останні законодавчі новели, пов'язані з розширенням спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності (або навіть її виключення) у зв'язку з дійовим каяттям, а також суттєві зміни стосовно визначення правових наслідків окремих проявів дійового каяття, підтверджують своєчасність, важливість, доцільність та необхідність здійснення комплексного дослідження дійового каяття як одного із засобів диференціації та індивідуалізації кримінальної відповідальності.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана відповідно до плану наукових досліджень кафедри кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого у межах цільової комплексної програми «Теоретичні проблеми ефективності кримінального законодавства України та практики його застосування» (номер державної реєстрації 0111U000959). Тема дисертації затверджена рішенням вченої ради Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого» (протокол № 4 від 25 грудня 2016 року).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є отримання нових результатів у формі наукових висновків стосовно сутності та змісту дійового каяття у кримінальному праві, виявлення проблемних аспектів законотворчості та правозастосування у вказаній сфері, а також надання обґрунтованих пропозицій і рекомендацій для їх вирішення.

Для досягнення зазначеної мети поставлені такі завдання:

- визначити зміст та ознаки «дійового каяття», його види, форми прояву, а також правові наслідки дійового каяття;
- встановити відмінності дійового каяття від добровільної відмови;
- простежити становлення та розвиток кримінального законодавства України у сфері регламентації правового значення дійового каяття;
- охарактеризувати відповідні положення кримінального законодавства країн Європейського Союзу та країн-кандидатів з метою врахування позитивного зарубіжного досвіду правового регулювання дійового каяття;
- виявити ті проблеми, які існують у кримінальному законодавстві України стосовно кримінально-правовій регламентації правових наслідків дійового каяття;
- розробити і сформулювати науково обґрунтовані пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення відповідних положень кримінального законодавства України.

Об'єктом дослідження є кримінально-правові відносини, що виникають, розвиваються (змінюються) чи припиняються у зв'язку з позитивною посткримінальною поведінкою особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Предметом дослідження є дійове каяття у кримінальному праві.

Методи дослідження. Робота над темою дисертації здійснювалась із використанням таких методів наукового дослідження: 1) філософський (діалектичний) – як філософська основа при вивченні особливостей розвитку правових явищ в їх взаємозв'язку, єдності і протиріччях; 2) історично-правовий – при з'ясуванні генезису кримінально-правового регулювання дійового каяття в Україні; 3) догматичний – при формулюванні дефініції поняття «дійове каяття» та тлумаченні положень чинного законодавства і матеріалів судової практики; 4) системно-структурний – при дослідженні юридичних ознак дійового каяття, встановленні його системних зав'язків з іншими кримінально-правовими поняттями, а також при визначенні правового значення дійового каяття для застосування різних заходів кримінально-правового характеру; 5) порівняльно-правовий – при встановленні тотожних та відмінних рис правової регламентації дійового каяття за чинним Кримінальним кодексом України з відповідними положеннями кримінальних кодексів країн Європейського Союзу та країн-кандидатів; 6) статистичний – при узагальненні та аналізі матеріалів емпіричного характеру.

Нормативно-правову базу дисертації становлять Конституція України, міжнародні нормативно-правові акти, Кримінальний кодекс України, нормативно-правові акти інших галузей національного законодавства, рішення Конституційного Суду України, правові висновки Верховного Суду, кримінальні кодекси країн Європейського Союзу та країн-кандидатів до ЄС, кримінальне законодавство, яке діяло на території України до набуття нею незалежності.

Теоретична частина роботи базується на наукових працях вітчизняних і зарубіжних вчених з теорії права, кримінального права та процесу, філософії, психології та дослідженнях з інших галузей юридичної науки.

Емпірична база роботи ґрунтується на 1500 судових рішеннях (вироках та ухвалах), постановлених судами України та внесеними до Єдиного державного реєстру судових рішень, постановках Верховного Суду України щодо звільнення від кримінальної відповідальності та призначення покарання, правових висновків

Верховного Суду з проблем тлумачення ознак дійового каяття та його правових наслідків.

Наукова новизна отриманих результатів визначається тим, що представлена робота є одним із перших вітчизняних комплексних наукових досліджень проблематики дійового каяття у кримінальному праві. До найбільш вагомих результатів, які відображають наукову новизну роботи та виносяться на захист, належать такі положення.

Уперше:

– доведено, що поняття «каяття» у кримінальному праві має родове значення, оскільки його видами є добровільна відмова та дійове каяття;

– виділено темпоральну ознаку дійового каяття, яка характеризує його початковий та кінцевий моменти. Обґрунтовано, що дійове каяття можливе з початку вчинення кримінального правопорушення – зі стадії готування до нього. Що стосується кінцевого моменту каяття, то доводиться необхідність виділення двох його граничних темпоральних меж, з якими пов'язані різні його види та кримінально-правові наслідки. Перша – це юридичне закінчення кримінального правопорушення, а друга – припинення кримінально-правових відносин. Каяття особи до юридичного моменту закінчення кримінального правопорушення може набувати ознак або добровільної відмови (ст. 17 КК), або дійового каяття. А каяття особи у виді дійового каяття (у власному його значенні) може мати місце як до юридичного закінчення кримінального правопорушення, так й до припинення кримінально-правових відносин;

– аргументовано, що дійове каяття може містити ознаки бездіяльності, проте лише як окрему складову комплексної позитивної посткримінальної поведінки, яка заохочується державою. Для того, щоб бездіяльність особи у формі відмови від подальшого вчинення протиправних дій (невчинення цих дій) визнавалось дійовим каяттям, така поведінка повинна обов'язково супроводжуватися іншою позитивною активністю суб'єкта;

– з урахуванням психофізіологічної характеристики форм прояву дійового каяття запропоновано розрізнити: а) внутрішнє та б) зовнішнє каяття.

Удосконалено:

– визначення поняття дійового каяття у кримінальному праві, під яким розуміється добровільна свідомо-вольова правомірна суспільно корисна посткримінальна активність суб'єкта кримінального правопорушення, яка спрямована на усунення чи зменшення (мінімізацію) суспільно небезпечних наслідків вчиненого ним діяння;

– аргументацію стосовно того, що зміст дійового каяття у формі з'явлення із зізнанням полягає у добровільному повідомленні особою правоохоронному органу про вчинення нею кримінального правопорушення, здійсненому до повідомлення їй про підозру у вчиненні цього кримінального правопорушення, а також її з'явленні до правоохоронного органу чи суду з наміром постати перед судом або відбути призначене їй покарання;

– положення, які закріплюють підстави звільнення від кримінальної відповідальності (ст. 47 КК), звільнення від покарання (ч. 4 ст. 74 КК) та звільнення від відбування покарання з випробуванням (ч. 1 ст. 75, ч. 1 ст. 105 КК).

Набули подальшого розвитку:

– теоретична позиція, згідно з якою мотиви дійового каяття можуть бути різними і не впливають на наявність (відсутність) дійового каяття у поведінці особи, але їхній зміст може бути врахований судом при оцінці особи винного і обранні певного виду та міри покарання;

– твердження, що сприяння запобіганню кримінального правопорушенню як форма прояву дійового каяття полягає у вчиненні особою дій, які допомагають правоохоронним органам вжити заходів щодо недопущення вчинення кримінального правопорушення у майбутньому. При цьому ця форма дійового каяття має місце незалежно від того, чи вдалось правоохоронним органам відвернути вчинення цього кримінального правопорушення;

– наукова позиція, згідно з якою визнання вини (винуватості) може бути елементом різних форм прояву дійового каяття, тому сам по собі цей факт не має самостійного кримінально-правового значення, але його наявність може бути врахована як підстава для укладення угоди про визнання винуватості або примирення з потерпілим (ст. 468 КПК).

– теоретичні положення щодо недоцільності визнання щирого каяття самостійним проявом, альтернативною формою дійового

каяття чи обов'язковим елементом підстави для звільнення від кримінальної відповідальності або пом'якшення покарання;

– доктринальний погляд щодо доцільності розширення підстав для призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом (ст. 69 КК) та призначення покарання за наявності обставин, що пом'якшують покарання (ст. 69-1 КК);

– аргументи щодо передбачення спеціального виду звільнення від кримінальної відповідальності за наявності дійового каяття у разі вчинення бандитизму (ст. 257 КК).

Практичне значення одержаних результатів.

Сформульовані пропозиції та практичні рекомендації можуть бути використані: у науково-дослідній сфері – як матеріал для подальшого вивчення теоретичних питань стосовно можливих форм та правових наслідків дійового каяття; у правотворчій діяльності – при розробці пропозицій щодо вдосконалення чинного кримінального законодавства України стосовно правового регулювання дійового каяття; у практичній діяльності – при застосуванні заходів кримінально-правового характеру; у навчальному процесі – як матеріал для викладання Загальної та Особливої частин кримінального права, підготовки відповідних розділів підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, науково-практичних коментарів до КК.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення, висновки, пропозиції та рекомендації дисертаційного дослідження були викладені на науково-практичних конференціях: «Законодавство України: реалії та перспективи» (м. Київ, 20-21 жовтня 2023 р.); «Актуальні шляхи вдосконалення українського законодавства» (м. Харків, 18 листоп. 2023 р.)

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатку. Загальний обсяг роботи становить 224 сторінки, з яких 183 сторінки – основного тексту, список використаних джерел з 335 найменувань займає 40 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У Вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, вказано на її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, розкрито її

мету й завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, окреслено нормативно-правову та емпіричну основу останнього, сформульовано наукову новизну одержаних результатів, зазначено теоретичне і практичне її значення, розкрито особистий внесок здобувача, наведено інформацію про апробацію результатів дослідження, вказано структуру і обсяг наукової роботи.

Розділ 1 «Дійове каяття: поняття, ознаки та особливості правового регулювання» складається з трьох підрозділів:

У підрозділі 1.1. *«Поняття та ознаки дійового каяття»* проведено всебічний аналіз наукових підходів до визначення поняття «дійове каяття». Виокремлено й охарактеризовано основні його ознаки. Запропоновано під дійовим каяттям розуміти добровільну свідомо-вольову правомірну суспільно корисну посткримінальну активність суб'єкта кримінального правопорушення, яка спрямована на усунення чи зменшення (мінімізацію) суспільно небезпечних наслідків вчиненого ним діяння.

У підрозділі 1.2. *«Розвиток правового регулювання дійового каяття за кримінальним законодавством України»* розглянуто генезис кримінального законодавства України в сфері визначення ознак дійового каяття та його кримінально-правових наслідків.

У підрозділі 1.3. *«Правове регулювання дійового каяття у кримінальному законодавстві країн Європейського Союзу»* значна увага приділяється аналізу кримінально-правових наслідків дійового каяття у країнах Європейського Союзу. Зокрема досліджується його значення для звільнення від кримінальної відповідальності; пом'якшення покарання; призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, а також для звільнення від покарання або його відбування. Визначено прогресивні зарубіжні підходи, які можуть бути покладені в основу вдосконалення відповідних положень кримінального законодавства України.

Розділ 2. «Види та форми прояву дійового каяття» складається з 6 підрозділів.

У підрозділі 2.1. *«Загальна характеристика видів та форм прояву дійового каяття за кримінальним законодавством України»* наводиться класифікація та загальна характеристика різних видів та проявів дійового каяття. Залежно від закріплення ознак дійового каяття у кримінальному законодавстві України виділяються види дійового каяття а) безпосередньо передбаченні у статтях КК та

б) не передбаченні у КК. Зважаючи на місце закріплення (регламентації) у КК ознак дійового каяття: а) загальні, які передбаченні у статтях Загальної частини КК, та б) спеціальні, закріплені у статтях Особливої частини КК. Залежно від зовнішнього прояву дійове каяття виокремлюється: а) внутрішнє каяття та б) зовнішнє каяття. Внутрішнє каяття – це суб'єктивне ставлення особи до вчиненого нею діяння. До нього належить лише один прояв дійового каяття, передбачений у КК, – щире каяття (ст. 45, п. 1 ч. 1 ст. 66, ч. 1 ст. 105 КК). Зовнішнє каяття – це його прояв в об'єктивній дійсності, який полягає у певних активних діях особи. Воно може проявлятися у формі: з'явлення зі зізнанням, добровільного повідомлення про вчинення кримінальне правопорушення або сприяння його розкриттю, усунення (зменшення) заподіяної шкоди.

У підрозділі 2.2. «Щире каяття як форма прояву дійового каяття» зазначається, що щирість не є суто кримінально-правовою категорією, бо, перш за все, це морально-психологічне поняття. До того ж не існує чітко визначених, усталених вербальних або невербальних форм констатації щирості людини. Водночас правосуддя повинно спрямовувати свої зусилля, у першу чергу, не на зміну світогляду винної особи, а на усунення негативних наслідків вчиненого діяння. Разом з тим принесення вибачення потерпілому, усунення або компенсація заподіяної шкоди, співпраця зі слідством може бути викликано не тільки докорами сумління, а й іншими мотивами та емоціями, зокрема, соромом, бажанням відновити свою репутацію, співчуттям потерпілому та навіть страхом перед потенційним покаранням, тощо. Проте, ці спонукальні фактори не виключають наявності в діях особи дійового каяття. У зв'язку з цим, щире каяття не є якимось самостійним проявом, альтернативною формою дійового каяття. Воно виступає лише як одна із можливих, але не обов'язкових складових такої позитивної посткримінальної поведінки особи.

У підрозділі 2.3. «Співпраця особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, з правоохоронними органами як форма прояву дійового каяття» аналізуються її прояви у виді: а) з'явлення із зізнанням та б) сприяння розкриттю, припиненню або попередженню вчиненню кримінального правопорушення. Обґрунтовано, що з'явлення із зізнанням – це добровільне повідомлення особою

правоохоронному органу про вчинення нею кримінального правопорушення, здійснене до повідомлення їй про підозру, а також її з'явлення до правоохоронних органів з наміром постати перед судом або відбути призначене їй покарання. Сприяння розкриттю крим. правопорушення – це активна поведінка, що створює відповідні умови для розкриття цього діяння. Сприяння припиненню кримінального правопорушення, – це дії особи, які в обстановці, що склалася, є об'єктивно достатніми для того, щоб правоохоронний орган вжив законних заходів щодо припинення кримінально-протиправного діяння, яке ще не було закінчене. Сприяння запобіганню кримінального правопорушенню полягає у вчиненні особою дій, які допомагають правоохоронним органам вжити заходів щодо недопущення його вчинення у майбутньому. При цьому не має значення, чи вдалось правоохоронним органам відвернути вчинення такого діяння.

У підрозділі 2.4. *«Припинення особою своєї кримінально-протиправної діяльності як форма прояву дійового каяття»* зазначається, що така поведінка полягає в остаточній та добровільній відмові особи від продовження здійснення такої діяльності, що обов'язково повинно підтверджуватися її активними діями, передбаченими у відповідних статтях Особливої частини КК.

У підрозділі 2.5. *«Відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди як форма прояву дійового каяття»* зазначається, що це ініціативна поведінка винної особи, яка полягає у її свідомо-вольовому прагненні відновити порушені права потерпілого та ліквідувати наслідки свого протиправного вчинку. Вона може мати місце при відшкодуванні шкоди: а) безпосередньо винною особою; б) на її прохання іншими фізичними особами; в) на її прохання юридичними особами приватного права. Залежно від обсягу, таке відшкодування може бути: а) повним – у разі задоволення у повному обсязі обґрунтованих претензій потерпілого, що засновані на матеріалах кримінального провадження, або б) частковим. За тривалістю відшкодування може бути: а) одноактним або б) періодичним (частинами). За часом його здійснення відшкодування може відбуватися: а) на стадії досудового розслідування; б) під час судового розгляду кримінального провадження; в) після набуття обвинувальним вироком законної сили.

У підрозділі 2.6. «Визнання вини як форма прояву дійового каяття» наголошується на тому, що це повідомлення особою інформації, змістом якої є засвідчення факту, що саме вона вчинила певне кримінальне правопорушення. У зв'язку з цим поняття «вина» як ознака цього прояву дійового каяття має інший зміст, ніж зазначено у ст. 23 КК. В аспекті дійового каяття не йдеться про психічне ставлення особи до свого вчинку та його наслідків. Це ставлення особи до своєї участі у вчиненому кримінальному правопорушенні. У зв'язку з цим більш юридично коректним є використання виразу «визнання винуватості». Також наведено аргументи, що сам по собі факт визнання винуватості у вчиненому не повинен мати самостійного кримінально-правового значення. Проте його наявність є умовою для укладення угоди про визнання винуватості або примирення з потерпілим у кримінальному провадженні (ст. 468 КПК), яка виступає підставою настання спеціальних кримінально-правових наслідків (напр. ч. 5 ст. 65; ч. 2 ст. 75 КК).

Розділ 3. «Кримінально правові наслідки дійового каяття» складається з п'яти підрозділів.

У підрозділі 3.1. «Значення дійового каяття для виключення кримінальної відповідальності» аналізуються передумови та підстави виключення кримінальної відповідальності у разі наявності дійового каяття, що містить ознаки «податкового компромісу» та «податкової амністії» ч. 4 ст. 212 та ч. 4 ст. 212-1 КК, а також добровільної здачі зброї у разі незаконного з нею поводження (ч. 3 ст. 263 КК).

У підрозділі 3.2. «Значення дійового каяття для звільнення від кримінальної відповідальності» наголошується на тому, що різні прояви дійового каяття можуть виступати підставою для застосування як загальних, так і спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності. Звертається увага на недоліки правової регламентації ознак окремих проявів дійового каяття, які є підставою застосування спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності. Пропонуються шляхи їх усунення, а також наводяться аргументи на користь впровадження нових спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із відповідною позитивною посткримінальною поведінкою особи.

У підрозділі 3.3. «Значення дійового каяття для призначення покарання» зазначається, що дійове каяття враховується при застосуванні загальних засад (п. 3 ч. 1 ст. 65 КК) та спеціальних правил призначення покарання (статті 69 та 69-1 КК). Доводиться, що крім передбачених у пунктах 1–2-1 ч. 1 ст. 66 КК форм прояву дійового каяття, які виступають обставинами, що пом'якшують покарання, доцільно визнавати такою ж самою обставиною і примирення винного із потерпілим. Пропонується визнати самостійною підставою призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом (ст. 69 КК), наявність дійового каяття та укладення угоди про примирення або визнання винуватості. Аргументується необхідність розширення переліку обставин, які є підставою для застосування ст. 69-1 КК, за рахунок включення до її змісту і такої обставини, як надання медичної або іншої допомоги потерпілому безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення (п. 2-1 ч. 1 ст. 66 КК), що може виступати альтернативою добровільному відшкодуванню завданого збитку або усуненню заподіяної шкоди (п. 2 ч. 1 ст. 66 КК). Також пропонується виключити зі змісту ст. 69-1 КК вказівку на визнання суб'єктом своєї вини.

У підрозділі 3.4. «Значення дійового каяття для звільнення від покарання або його відбування» обґрунтовується доцільність визнання підставою звільнення особи від покарання (ч. 4 ст. 74, ч. 1 ст. 75, ч. 1 ст. 105 КК) не самого факту бездоганної поведінки, тобто дотримання вимог закону особою, яка вчинила кримінальне правопорушення, а її позитивну посткримінальну поведінку, зокрема у вигляді дійового каяття.

У підрозділі 3.5. «Значення дійового каяття для припинення судимості та застосування інших заходів кримінально-правового характеру» аргументується, що добровільне усунення винним негативних наслідків вчиненого ним кримінального правопорушення або зменшення (мінімізація) заподіяної шкоди упродовж строку судимості, може бути враховано судом при ухваленні рішення щодо дострокового зняття судимості (ч. 1 ст. 91 КК). Також зазначено, що зважаючи на підстави та мету інших заходів кримінально-правового характеру, дійове каяття особи, як правило, не впливає на їх застосування, крім випадків застосування примусових заходів виховного характеру, обрання виду і кількості яких може бути

обумовлено наявністю дійового каяття у поведінці неповнолітньої особи.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і вирішення наукового завдання, що полягає в отриманні нових результатів у формі наукових висновків стосовно сутності та змісту дійового каяття у кримінальному праві, виявленні проблемних аспектів нормотворчості та правозастосування у вказаній сфері, а також наданні обґрунтованих пропозицій і рекомендацій щодо їх вирішення. В результаті проведеного дослідження зроблено такі висновки.

1. Аналіз розвитку кримінального законодавства України свідчить про відсутність єдиного підходу законодавця до правового визначення форм та наслідків дійового каяття. Незважаючи на останні зміни кримінального законодавства України, правова політика держави у цьому аспекті характеризується певною непослідовністю. З одночасним розширенням кола заохочувальних норм, підставою застосування яких є дійове каяття, держава продовжує надавати перевагу традиційній моделі карального правосуддя, що проявляється у встановленні заборон застосування цих заохочувальних норм за вчинення певних видів кримінальних правопорушень, незважаючи на наявність дійового каяття у поведінці особи.

2. Порівняльно-правовий аналіз вітчизняного законодавства та законодавства держав Європейського Союзу, а також країн-кандидатів до ЄС свідчить про наявність як схожих, так й відмінних рис у правовій регламентації як самого дійового каяття, так і тих кримінально-правових наслідків, які воно породжує. Як у зарубіжному, так і в національному кримінальному праві дійове каяття виступає підставою для: а) звільнення від кримінальної відповідальності; б) призначення (пом'якшення) покарання; в) звільнення від покарання та його відбування; г) зняття судимості; г) застосування інших заходів кримінально-правового характеру (зокрема, заходів виховного характеру до неповнолітніх). У той же час у зарубіжному праві дійове каяття, зокрема у виді укладення угоди про примирення з потерпілим або у разі співпраці обвинуваченого з правоохоронними органами, визнається

самостійною підставою для призначення більш м'якого покарання та звільнення від покарання. Крім того, в Особливій частині деяких зарубіжних КК передбачено більш широке коло спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності, які заохочують до певних проявів дійового каяття стосовно конкретних кримінальних правопорушень.

3. Каяття – це багатогранний людський емоційний стан, який включає комплекс переконань (думки, погляди), почуттів (сором, жаль, докори сумління), бажань та дій, спрямованих на виправлення того, що було спричинено. Втім, кримінально-правового значення набуває лише таке каяття, яке проявляється у конкретній свідомо-вольовій, активній поведінці особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. За змістом та обсягом поняття «каяття» у кримінальному праві виступає як родове поняття, яке охоплює собою різні види позитивної поведінки, яка здійснюється у формі добровільної відмови та дійового каяття.

4. Дійове каяття – це добровільна свідомо-вольова правомірна суспільно корисна посткримінальна активність суб'єкта кримінального правопорушення, яка спрямована на усунення чи зменшення (мінімізацію) суспільно небезпечних наслідків вчиненого ним діяння.

5. На відміну від добровільної відмови, дійове каяття може мати місце: а) на будь-якій стадії кримінального правопорушення (на стадії готування, замаху, при закінченому кримінальному правопорушенні); б) здійснюється незалежно від форми та виду вини вчиненого кримінального правопорушення (за наявності умислу або необережності); в) вчиняється тільки шляхом активної поведінки; 4) може виступати підставою: а) виключення кримінальної відповідальності, б) звільнення від кримінальної відповідальності, в) пом'якшення покарання, г) звільнення від покарання або від його відбування, тоді як наслідком добровільної відмови є тільки виключення кримінальної відповідальності.

6. Дійове каяття завжди полягає в активній поведінці особи. У той же час окремі прояви такої поведінки можуть містити ознаки бездіяльності (наприклад, припинення найманцем своєї участі у збройному конфлікті). Але така бездіяльність при дійовому каятті є лише однією із складових в цілому активної поведінки особи, яка заохочується державою. Тобто бездіяльність особи, а саме

невчинення певних дій, має обов'язково супроводжуватися іншою позитивною активністю суб'єкта. У зв'язку з цим, неприпустимо визнавати дійовим каяття саму по собі бездіяльність суб'єкта, наприклад, у разі його неперешкоджання проведенню досудового розслідування тощо.

7. Дійове каяття має виключно добровільний характер. При цьому ініціатива щодо дійового каяття може виходити і від будь-якої іншої особи, а не тільки від автора каяття. Однак остаточне (добровільне) рішення про каяття залишається за особою, яка вчинила кримінальне правопорушення. На наявність добровільності каяття не впливає і той факт, що правоохоронні органи фактично вже обізнані про участь особи у вчиненому діянні і кримінальне провадження щодо неї вже розпочато, але цей факт залишився невідомим для суб'єкта дійового каяття.

8. Зважаючи, по-перше, на те, що ні в теорії, ні на практиці поки що не вироблено якихось чітких, загальновизнаних методів оцінки глибини та дійсності докорів сумління, їх відмінності від інших людських емоцій; ураховуючи, по-друге, що саме відсутність таких методик є однією з причин різного і досить непослідовного визначення змісту щирого каяття в судовій практиці; спираючись, по-третє, на аналіз закону, який при характеристиці різних видів позитивної посткримінальної поведінки віддає пріоритет, як правило, не мотивам поведінки особи, а виключно об'єктивним формам прояву такої поведінки, пропонується виключити посилання на щире каяття у ст. 45, 47, ч. 1 ст. 105 КК, як на один із обов'язкових чинників підстави звільнення від кримінальної відповідальності та покарання, надавши тим самим пріоритет об'єктивним формам прояву дійового каяття.

9. Мотиви каяття можуть бути різними і не впливають на наявність (відсутність) дійового каяття у поведінці особи, але їх зміст може бути врахований судом при оцінці особи винного. Якщо наслідком дійового каяття є пом'якшення покарання, то відповідні мотиви поведінки винного можуть бути враховані судом при обранні певного виду та міри покарання. Метою каяття є недопущення порушення чужого права або відновлення порушеного права, усунення або зменшення (мінімізація) наслідків вчиненого діяння, допомога правоохоронним органам у розкритті вчиненого кримінального правопорушення тощо.

10. Каяття особи може мати місце з моменту вчинення кримінального правопорушення й до моменту: а) юридичного закінчення кримінального правопорушення та б) припинення кримінально-правових відносин. У випадках, якщо каяття особи було здійснено до юридичного моменту закінчення кримінального правопорушення, воно може набувати ознак добровільної відмови (ст. 17 КК). Але це можливо лише за умови, що кримінальне правопорушення вчинялось з прямим умислом та було припинено з власної волі особи за наявності її усвідомлення можливості доведення цього кримінального правопорушення до кінця.

11. Результативність повідомлення про кримінальне правопорушення, що готується або вчиняється, залежить не від поведінки того, хто здійснив таке повідомлення, а від ефективності та оперативності діяльності тих правоохоронних органів, які своєчасно отримали таке повідомлення. Тому своєчасне повідомлення про вчинюване кримінальне правопорушення, навіть якщо правоохоронним органам не вдалося припинити його вчинення, не є перешкодою для визнання наявності або а) добровільної відмови в поведінці співучасника (ч. 2 ст. 31 КК), що виключає його кримінальну відповідальність, або б) дійового каяття, що виступає підставою, як правило, для її звільнення від кримінальної відповідальності за відповідними статтями Особливої частині КК.

12. У результаті проведеного дослідження пропонується внести відповідні зміни та доповнення до Загальної та Особливої частин КК України:

– виключити із тексту ст. 45 КК посилання на «щире» каяття, оскільки воно не є підставою звільнення від кримінальної відповідальності, а виступає лише як одна із можливих (але не обов'язкових) складових дійового каяття;

– виключити із тексту ст. 45, п. 1 ч. 1 ст. 66, ч. 6 ст. 255, ч. 2 ст. 255-2, ч. 5 ст. 354 КК вказівку на «активне» сприяння розкриттю кримінального правопорушення;

– у тексті ст. 47, ч. 1 ст. 105 КК замінити поняття «щире каяття» на «дійове каяття»;

– у ч. 1 ст. 69 КК зазначити: «За наявності кількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення або свідчать про дійове

каяття особи, або у разі укладення угоди про примирення чи визнання винуватості, з урахуванням особи винного .....»;

– викласти ст. 69-1 КК у такій редакції: «За наявності обставин, що пом'якшують покарання, передбачених пунктами 1, 2 або 2-1 частини першої статті 66 цього Кодексу, відсутності обставин, що обтяжують покарання, строк або розмір покарання...»;

– викласти ч. 4 ст. 74 КК у такій редакції: «...якщо буде визнано, що внаслідок дійового каяття, бездоганної поведінки і сумлінного ставлення до праці цю особу на час розгляду справи в суді не можна вважати суспільно небезпечною»;

– викласти ч. 1 ст. 75 КК у такій редакції: «Якщо суд ..., враховуючи тяжкість кримінального правопорушення, особу винного, характер зусиль, які вона доклала до усунення або компенсації заподіяної шкоди, та інші обставини справи, дійде висновку ...»;

– викласти ч. 1 ст. 105 КК у такій редакції: «... якщо буде визнано, що внаслідок дійового каяття та подальшої бездоганної поведінки він на момент постановлення вироку не потребує застосування покарання»;

– у ч. 5 ст. 110-2, ч. 5 ст. 160, ч. 3 ст. 175, ч. 4 ст. 212, ч. 4 ст. 212-1, ч. 6 ст. 255, ч. 2 ст. 255-2, ч. 6 ст. 258, ч. 4 ст. 258-5, ч. 5 ст. 354, ч. 5 ст. 447 КК передбачити, що повідомлення про вчинення кримінального правопорушення особа повинна здійснити «...до повідомлення їй про підозру у вчиненні цього кримінального правопорушення»;

– у ч. 5 ст. 110-2, ч.3 ст.111, ч. 2 ст. 114, ч. 5 ст. 158-5, ч. 5 ст. 160, ч. 6 ст. 255, ч. 2 ст. 255-2, ч. 4 ст. 258-5, ч. 6 ст. 258, ч. 2 ст. 258-3, ч. 3 ст. 258-4, ч.4 ст. 258-6, ч. 6 ст. 260, ч.4 ст. 289, ч. 5 ст. 354, ч. 5 ст. 401, ч. 5 ст. 447 КК) передбачити, що адресатом повідомлення про вчинення кримінального правопорушення є «правоохоронний орган»;

– доповнити ст. 257 КК частиною 2 такого змісту: «Звільняється від кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого частиною першою цієї статті, особа, яка до повідомлення їй про підозру у вчиненні цього злочину добровільно повідомила про створення банди або участь у ній чи у вчинених нею нападах, сприяла припиненню її діяльності та розкриттю злочинів,

вчинених бандою, якщо її діяння не містить ознак складу іншого кримінального правопорушення».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, які відображають основні результати дослідження:

1. Міщенко Е. Е. Місце дійового каяття в системі кримінального права. *Науковий вісник ДДУВС*. 2017. № 4. С. 218 – 225.

2. Мищенко Эрик. Деятельное раскаяние в системе уголовного законодательства постсоветских стран. *Leges et vita*. August. 2018. nr. 8/2(320). С. 85 – 89.

3. Міщенко Е. Е. Розуміння щирого каяття у рішеннях Верховного Суду: теоретичний аналіз. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2020. № 2(14). С. 73 – 87.

4. Міщенко Е. Е. Значення дійового каяття для призначення покарання. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2021. № 1. С. 67 – 74.

5. Erik Mishchenko Active repentance as an incentivizing Tool of criminal law: Ukrainian model. *Krakowskie Studia Malopolskie*. 2021, nr 2 (30). P. 97 – 109.

6. Міщенко Е. Е. Поняття дійового каяття у кримінальному праві. *Recht der Osteuropäischen Staaten*. 2023. № 2. С. 12 – 19.

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Міщенко Е. Е. Поняття та значення «щирого каяття» у кримінальному праві України. *Законодавство України: реалії та перспективи*. Матеріали науково-практичної конференції (м. Київ, 20-21 жовтня 2023 р.). Одеса: Видавництво «Молодий вчений», 2023. С. 65 – 69.

8. Міщенко Ерік З'явлення зі зінанням за кримінальним правом України. *Актуальні шляхи вдосконалення українського законодавства*: зб. тез наук. доп. і повідомл. XVIII Всеукр. наук.-практ. конф. вчених, практикуючих юристів, аспірантів та студентів (м. Харків, 18 листоп. 2023 р.) / Юрид. клініка Нац. юрид. ун-ту ім. Ярослава Мудрого [та ін.]. Х.: Право, 2023. С. 389 – 392.

АНОТАЦІЯ

Мищенко Е.Е. Дійове каяття у кримінальному праві. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2024.

У дисертації на підставі аналізу норм кримінального законодавства України, зарубіжного досвіду правової регламентації, теоретичних досліджень та емпіричного матеріалу розкрито зміст поняття «дійове каяття»; встановлено його ознаки, види та форми прояву; з'ясовано його кримінально-правового значення; а також у запропоновано рекомендації щодо практики застосування кримінально-правових положень та розроблено науково обгрунтовані пропозиції із вдосконалення відповідних положень Кримінального кодексу України. У роботі пропонується під дійовим каяттям розуміти добровільну свідомо-вольову правомірну суспільно корисну посткримінальну активність суб'єкта кримінального правопорушення, яка спрямована на усунення чи мінімізацію суспільно небезпечних наслідків вчиненого ним діяння. Встановлено, що кримінально-правові наслідки дійового каяття за чинним кримінальним законодавством України, можуть полягати у: а) виключенні кримінальної відповідальності; б) звільненні від кримінальної відповідальності; в) пом'якшенні покарання; г) звільненні від покарання та його відбування; ґ) знятті судимості; ж) застосуванні інших заходів кримінально-правового характеру. На підставі проведеного дослідження обгрунтовується необхідність та доцільність удосконалення відповідних положень Загальної та Особливої частин КК.

Ключові слова: кримінальне право, закон про кримінальну відповідальність, дійове каяття, позитивна посткримінальна поведінка, щире каяття, з'явлення із зізнанням, добровільне відшкодування заподіяної шкоди, сприяння розкриттю кримінального правопорушення, визнання вини, виключення кримінальної відповідальності, звільнення від кримінальної

відповідальності, призначення покарання, пом'якшення покарання, звільнення від покарання та його відбування.

SUMMARY

Mishchenko E.E. Effective remorse in criminal law:

Qualification of scientific work on the rights of manuscripts.

This dissertation is submitted for the degree of Candidate of Law in the speciality 12.00.08, entitled "Criminal Law and Criminology; Criminal Executive Law". It is completed at Yaroslav Mudryi National Law University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2024.

Based on the analysis of the criminal legislation of Ukraine, foreign experience of legal regulation, theoretical studies and empirical material, the thesis solves the scientific task of revealing the content of the concept of "effective remorse", determining its features, types and forms of manifestation, clarifying its criminal-law significance, and also formulating recommendations for the practice of application of criminal-law provisions and developing scientifically sound proposals for improvement of the relevant provisions of the Criminal Code of Ukraine. The author substantiates that in criminal law the concept of 'remorse' by its content and scope has a generic meaning and characterises certain behaviour of a person who has committed a criminal offence. Its varieties include: a) voluntary repudiation and b) effective repentance. The author proposes to understand effective remorse as a voluntary conscious and volitional lawful socially useful post-criminal activity of a criminal offender aimed at eliminating or minimising the socially dangerous consequences of the act committed by him/her. It has been established that the criminal legal consequences of effective repentance under the current criminal legislation of Ukraine may consist of: a) exclusion of criminal liability; b) exemption from criminal liability; c) mitigation of punishment; d) exemption from punishment and its serving; e) expungement of criminal record; f) application of other criminal law measures. It has been established that the criminal legal consequences of effective remorse under the current criminal legislation of Ukraine may consist of: a) exclusion of criminal liability; b) exemption from criminal liability; c) mitigation of punishment; d) exemption from punishment and its serving; e) expungement of criminal record; f) application of other

criminal law measures. Based on the study, the author substantiates the need and expediency of improving the relevant provisions of the General and Special Parts of the CC.

Key words: criminal law, law on criminal liability, effective remorse, positive post-criminal behaviour, sincere remorse, confession, voluntary compensation for damage, assistance in solving a criminal offence, plea of guilty, exclusion of criminal liability, exemption from criminal liability, sentencing, mitigation of punishment, exemption from punishment and its serving.

Видано в авторській редакції.

Підписано до друку 27.12.2024. Формат 60x84 1/16

Папір офсетний. Гарнітура Times.

Умовн. друк. арк. 1,1. Облік.-вид. арк. 1,15.

Наклад 150 прим.

Надруковано з оригінал-макета,
виготовленого Видавництвом «Юрайт»

(Свідоцтво про внесення до державного реєстру суб'єктів
видавничої діяльності: серія ДК № 4236 від 22.12.2011 р.)

в друкарні ФО-П Дуюнової Т. В.